

نظریه فطرت

در تفسیر، فلسفه و عرفان اسلامی

محمد غفوری نژاد

www.ketab.ir

نظریه فطرت

در تفسیر فلسفه و عرفان اسلامی

محمد غفوری نژاد

ناشر: رمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۸

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

قیمت: ۵۷۰۰۰ تومان

طراح جلد: سید ایمان مری، تفتی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه بوستان کتاب

سرشناسه: غفوری نژاد، محمد، ۱۳۵۷.

عنوان و نام پدیدآور: نظریه فطرت در تفسیر، فلسفه و عرفان اسلامی / محمد غفوری نژاد.

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۸.

مشخصات ظاهری: ۴۵۶ ص.

شابک: ۸ - ۴۵۰ - ۱۰۸ - ۶۰۰ - ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا.

یادداشت: کتابنامه. یادداشت: نمایه.

موضوع: معرفت‌های ذاتی.

موضوع: Innate ideas (Philosophy)

موضوع: فطرت.

موضوع: Constitution (Philosophy).

موضوع: فیلسوفان اسلامی - دیدگاه درباره فطرت.

موضوع: Muslim Philosophers—Views on Constitution.

شناسه افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ غ/م/۱۰۵ B

رده‌بندی دیویی: ۱۲۱/۴

شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۴۱۲۲۳

دفتر مرکزی: تهران، خیابان شهیدیهشتی، تقاطع بزرگراه

شهید مدرس، پلاک ۵۶ تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۲۳۴۱

فروشگاه کتاب اندیشه: تهران، خیابان انقلاب، روبروی

درب اصلی دانشگاه تهران، پلاک ۱۳۴۸، تلفن: ۶۶۱۷۵۶۷۰

www.polict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

۱۹	پیشگفتار.....
۳۳	یادداشت مؤلف.....
۲۵	مقدمه.....
۲۵	۱. کلیات.....
۲۹	۲. ساختار.....
۳۱	۳. یافته‌ها.....
۴۱	بخش اول: نظریه فطرت در آرای مفسران.....
۴۷	فصل اول: آیه میثاق و نظریه خداشناسی فطری.....
۴۷	۱. طرح مسئله.....
۴۹	۲. دیدگاه مفسران درباره مفاد آیه، گزارشی تحلیلی — تاریخی.....
۴۹	۱-۲. تفسیر عالم درگرایانه و تلقی حکایی از زبان آیه.....
۵۲	۲-۲. روی گردانی معتزله از تفسیر مبتنی بر عالم ذر و تلقی نمادین از آیه.....
۵۳	۳-۲. نوآوری ملاصدرا.....
۵۴	۳. ساختار زبانی آیه.....
۵۶	۴. پیوند مفاد آیه با مفهوم فطرت.....
۶۱	۵. اصطیاد مفهوم‌سازی‌های تاریخی از خداشناسی فطری.....
۶۵	۶. نحوه دلالت آیه بر خداشناسی فطری.....
۶۶	۷. آیه میثاق و نظریه خداگرایی فطری.....
۶۸	۸. نتیجه.....

فصل دوم: آیه فطرت و نظریه خدانشناسی و دین فطری..... ۷۱

۱. طرح مسئله..... ۷۱

۲. گزارش تحلیلی — تاریخی نظریات مفسران..... ۷۲

۳. نتیجه..... ۸۲

بخش دوم: نظریه فطرت در آرای فیلسوفان و عرفای مسلمان..... ۸۵

فصل سوم: آرای کندی، فارابی، اخوان الصفا و ابن سینا..... ۸۷

۱. کندی..... ۸۷

۲. فارابی..... ۹۰

۱-۲. ادله اثبات واجب..... ۹۱

۱. قدرت قوه ادراک اولیه..... ۹۱

۲-۳. ادراکات فطری..... ۹۳

۳-۴. بخش های فطری..... ۹۴

۳. اخوان الصفا..... ۹۶

۱-۳. خدانشناسی فطری..... ۹۷

۱-۳-۱. خدانشناسی فطرت بر مبنای حکمت خداوند است..... ۹۷

۱-۳-۲. تجلی معرفت فطری در شادی و سختی ها..... ۹۸

۱-۳-۳. بداهت وجود خداوند..... ۱۰۰

۲-۳. خداگرایی فطری..... ۱۰۰

۳-۳. تقریری از فطری بودن شریعت اسلام..... ۱۰۱

۳-۴. بررسی عوامل ظهور نظریه در میان اخوان الصفا..... ۱۰۱

۴. ابن سینا..... ۱۰۲

۱-۴. خدانشناسی فطری..... ۱۰۳

۲-۴. خداگرایی فطری..... ۱۰۳

۱-۴-۲. به وجد آمدن نفوس در حال استماع احوال مفارقات..... ۱۰۳

۲-۴-۲. سریان عشق در همه عالم..... ۱۰۴

۳-۴-۲. عشق نفوس الهیه..... ۱۰۷

۳-۴. آیا شیخ به ادراکات فطری عقیده دارد؟..... ۱۰۹

۵. نتیجه..... ۱۱۱

فصل چهارم: آرای غزالی، سهروردی، فخر رازی و ابن عربی	۱۱۳
۱. غزالی	۱۱۳
۱-۱. عالم بودن نفس به جمیع معلومات، آموزه‌ای افلاطونی	۱۱۳
۱-۲. کشف و شهود، طریقه‌ای همگانی برای کسب معرفت	۱۱۶
۱-۳. ادراکات فطری، فطرت عقل و فطرت وهم	۱۱۷
۲. شیخ اشراق	۱۱۸
۲-۱. کاربرد واژه «فطرت»	۱۱۸
۲-۲. خطرت خداگرایی	۱۱۹
۲-۱-۲. عشق فطری انوار سافله به انوار عالیّه	۱۱۹
۲-۲-۱. عشر کمال مطلق و معرفت او	۱۲۱
۲-۲-۳. بود «تائیلایق افاق قدسی» در «فطرت انسیت»	۱۲۳
۲-۲-۴. معرفت اندان به خداوند	۱۲۴
۳. فخر رازی	۱۲۵
۳-۱. تهذیب نفس و تزکیه روح، اهی برای رسیدن به خدا	۱۲۶
۳-۲. تنافی مبانی انسان‌شناختی با نداریه فطرت	۱۲۷
۳-۳. نقد ادله فخر بر اختلاف ماهوی بودن انسانی	۱۲۹
۳-۴. مسلک بداهت و موضع فخر رازی	۱۳۰
۳-۵. توجه به خدا در گرفتاری‌ها	۱۳۲
۳-۶. علم به واجب از طریق مفهوم کمال و نقص	۱۳۳
۴. ابن عربی	۱۳۶
۴-۱. چیستی فطرت	۱۳۷
۴-۱-۱. فطرت عموم ماسوا	۱۳۷
۴-۱-۲. فطرت آدم (ع) یا انسان	۱۳۹
۴-۲. فطرت ذکیه و فطرت مطموسه	۱۴۳
۴-۳. خداشناسی فطری	۱۴۴
۴-۳-۱. علم و اقرار به وجود رب	۱۴۴
۴-۳-۲. احساس نیاز به امر نامتعین	۱۴۶
۴-۳-۳. تحلیل نظر محیی‌الدین درباره معرفت فطری خداوند	۱۴۷
۴-۳-۴. فطری‌بودن توحید عبادی	۱۴۷

- ۴-۳-۵. اضطراب سخنان محیی‌الدین در فطری‌بودن توحید ذاتی..... ۱۴۸
- ۴-۳-۶. آثار معرفت فطری خداوند..... ۱۵۰
- ۴-۴. دیگر فطریات..... ۱۵۱
- ۴-۴-۱. فطری‌بودن حفظ حرمت اولیای خدا..... ۱۵۱
- ۴-۴-۲. فطری‌بودن «عزت» و «طلب نصب امام»..... ۱۵۲
۵. نتیجه..... ۱۵۲
- فصل پنجم: آرای ملاصدرا..... ۱۵۵**
۱. مفهوم‌سازی‌های صدرا از فطرت..... ۱۵۶
- ۱-۱. فطرت: قوه و استعداد برای تکامل..... ۱۵۶
- ۱-۲. فطرت: قوه و استعداد برای کسب معارف..... ۱۵۷
- ۱-۳. فطرت اولی انسان: وجود نامتعیّن او در مرتبه ذات باری..... ۱۵۹
- ۱-۴. فطرت: حالت اعتدال اولیه روح..... ۱۶۰
۲. فطرت به معنای عقاید..... ۱۶۲
۳. تقسیمات فطرت..... ۱۶۴
- ۳-۱. فطرت اولی و فطرت ثانیه..... ۱۶۴
- ۳-۲. فطرت روح و فطرت بدن..... ۱۶۵
۴. اختلاف فطرت‌ها یا تساوی آن..... ۱۶۷
- ۴-۱. اختلاف فطرت‌ها..... ۱۶۷
- ۴-۲. تساوی نسبت نفوس انسانی به خیر و شر..... ۱۶۸
- ۴-۳. تغییر فطرت اولی انسانی بر اثر اعمال نادرست..... ۱۶۹
۵. خداشناسی فطری..... ۱۷۰
- ۵-۱. اتکال به خداوند در شداید..... ۱۷۰
- ۵-۲. خداشناسی فطری به علم بسیط..... ۱۷۱
- ۵-۲-۱. مبانی فلسفی..... ۱۷۱
- ۵-۲-۱-۱. حقیقت ادراک..... ۱۷۱
- ۵-۲-۱-۲. تقسیم علم از حیث بساطت و ترکیب..... ۱۷۲
- ۵-۲-۱-۳. هویت عین‌الربطی موجودات..... ۱۷۳
- ۵-۲-۲. تقریر نظریه..... ۱۷۳
- ۵-۳. دلیل نقلی بر خداشناسی فطری و تفسیر «فطری» به «بدیهی»..... ۱۷۴

۱۷۶	۶ دیگر ادراکات فطری
۱۷۷	۷. گرایش‌های فطری
۱۷۷	۷-۱. کمال‌گرایی فطری
۱۷۸	۷-۲. فطرت حقیقت‌طلبی
۱۷۹	۷-۳. فطرت طاعت‌گرا و معصیت‌ستیز
۱۸۰	۷-۴. فطرت حب تفرّد
۱۸۰	۷-۵. حرکت جوهری، گرایش فطری تکوینی به خداوند
۱۸۰	۷-۵-۱. انسان
۱۸۳	۷-۵-۲. دیگر موجودات
۱۸۵	۸. نتیجه
۱۸۷	فصل ششم: راه حکمت شاه‌آبادی
۱۸۸	۱. مفهوم و احکام فطرت
۱۹۰	۲. اثبات مبدأ از طریق فطرت
۱۹۰	۲-۱. برهان فطرت عشق
۱۹۰	۲-۱-۱. تقریر نخست
۱۹۲	۲-۱-۲. نقد و بررسی
۱۹۲	۲-۱-۲-۱. نقد صغرای قیاس
۱۹۳	۲-۱-۲-۲. نقد کبرای قیاس
۱۹۶	۲-۱-۳. تقریر دوم
۱۹۷	۲-۱-۳-۱. ادله شاه‌آبادی بر عصمت فطرت
۱۹۷	۲-۱-۳-۱-۱. استدلال اول
۱۹۸	۲-۱-۳-۱-۲. استدلال دوم
۱۹۹	۲-۱-۳-۱-۳. استدلال سوم
۲۰۰	۲-۱-۴. فطرت ثانیه یا احتجاب فطرت عشق
۲۰۱	۲-۲. فطرت افتقار و فطرت امکان
۲۰۳	۲-۳. فطرت انقیاد
۲۰۴	۲-۴. فطرت امید
۲۰۶	۲-۵. فطرت خوفیه
۲۰۷	۲-۶. فطرت بغض نقص و حب اصل

۳. بیان بعضی از احکام واجب‌الوجود از طریق فطرت..... ۲۱۰
۴. اثبات نبوت عامه..... ۲۱۱
۵. اثبات امامت عامه..... ۲۱۳
۶. اثبات معاد..... ۲۱۳
- ۶-۱. عشق به حریت و آزادی..... ۲۱۴
- ۶-۲. عشق به راحت یا فطرت راحت‌طلبی..... ۲۱۵
- ۶-۳. فطرت عشق لقا و بقا..... ۲۱۵
- ۶-۴. عشق به نیکنامی..... ۲۱۶
۷. نفس‌شناسی..... ۲۱۷
- ۷-۱. رجوع به فطرت عالمه..... ۲۱۷
- ۷-۲. رجوع به فطرت عاشقه..... ۲۱۸
- ۷-۳. رجوع به فطرت کاشفه..... ۲۱۸
- ۷-۴. رجوع به فطرت حب راحت..... ۲۱۸
- ۷-۵. فطرت آزادی، خویش..... ۲۱۸
۸. دین‌شناسی..... ۲۱۸
۹. رجوع به فطرت، راهکاری برای سازش..... ۲۲۰
۱۰. مقایسه کلام شاه‌آبادی و سخن متکلمان..... ۲۲۱
۱۱. نتیجه..... ۲۲۲
- فصل هفتم: آرای امام خمینی (ره)**..... ۲۲۵
۱. مفهوم‌شناسی..... ۲۲۶
- ۱-۱. چیستی فطرت..... ۲۲۶
- ۱-۲. خیر بودن فطرت..... ۲۲۷
- ۱-۳. نورانیت فطرت و نقش آن در کسب معارف حقه..... ۲۲۹
- ۱-۴. فطرت مخموره و فطرت محجوبه..... ۲۳۱
- ۱-۵. دو احتمال در تفسیر فطرت مخموره و محجوبه و داوری درباره آن..... ۲۳۳
- ۱-۶. تشخیص احکام فطرت یا نشانه‌های امور فطری..... ۲۳۶
۲. فطریات..... ۲۳۸
- ۲-۱. فطری بودن اصول معارف دین..... ۲۳۸
- ۲-۱-۱. اثبات وجود مبدأ..... ۲۳۹

- ۲۳۹..... ۲-۱-۱-۱. فطرت عشق به کمال و تنفر از نقص و اثبات آن
- ۲۴۱..... ۲-۱-۱-۲. فلسفه وجودی عشق به کمال در انسان
- ۲۴۱..... ۲-۱-۱-۳. اشتراک همه انسان‌ها در عشق به کمال مطلق
- ۲۴۲..... ۲-۱-۱-۴. عوامل اختلاف انسان‌ها در متعلق عشق فطری به کمال
- ۲۴۳..... ۲-۱-۱-۵. فطری بودن عشق به کمال در همه موجودات
- ۲۴۳..... ۲-۱-۱-۶. اثبات وجود مبدأ از طریق فطرت عشق به کمال مطلق
- ۲۴۵..... ۲-۱-۲. فطری بودن توحید و دیگر صفات مبدأ متعال
- ۲۴۶..... ۲-۱-۲. فطری بودن ولایت
- ۲۴۷..... ۲-۱-۴. عصر بودن معاد
- ۲۴۷..... ۲-۱-۴-۱. فطرت جاودانگی طلبی
- ۲۴۸..... ۲-۱-۴-۲. اثبات عشق به راحت مطلق
- ۲۴۸..... ۲-۱-۴-۳. عشق به حقیقت و آزادی
- ۲۵۱..... ۲-۱-۴-۴. تحلیل و بررسی
- ۲۵۲..... ۲-۱-۴-۵. اشاراتی دیگر به فطرت راحت طلبی، آزادی خواهی و کمال طلبی
- ۲۵۲..... ۲-۲. فطری بودن مجموعه معارف دین از منظر امام علی (ع)
- ۲۵۳..... ۲-۳. فطرت کرنش برای عظیم و کامل
- ۲۵۴..... ۲-۴. شکر و احترام منعم
- ۲۵۵..... ۲-۵. احترام به حاضر
- ۲۵۵..... ۲-۶. حب عدل و بغض ظلم
- ۲۵۵..... ۳. لوازم فطرت مخموره و فطرت محجوبه
- ۲۵۶..... ۳-۱. رضا و سخط
- ۲۵۶..... ۳-۲. رأفت و قساوت، رحمت و غضب
- ۲۵۸..... ۳-۳. شکر و کفران
- ۲۵۹..... ۳-۴. رجا و قنوط، طمع و یأس
- ۲۶۰..... ۳-۵. توکل و حرص
- ۲۶۱..... ۳-۶. علم و جهل
- ۲۶۲..... ۳-۷. فهم و حقیق
- ۲۶۳..... ۳-۸. عفت و هتک
- ۲۶۴..... ۳-۹. زهد و رغبت به دنیا

- ۳-۱۰. رفق و عفو ۲۶۴
- ۳-۱۱. خوف و جرئت ۲۶۵
- ۳-۱۲. تواضع و تکبر ۲۶۶
- ۳-۱۳. تائی و شتابزدگی ۲۶۶
- ۳-۱۴. صمت و هذر ۲۶۷
- ۳-۱۵. تسلیم و شک، استسلام و استکبار ۲۶۷
- ۳-۱۶. صبر و جزع ۲۶۸
- ۳-۱۷. صفح و انتقام ۲۶۹
- ۴ ۲۶۹
- فصل هشتم: ارای علامه طباطبائی (ره)** ۲۷۱
۱. ماهوم شناسی ۲۷۱
- ۱-۱. ملل و ادیان ۲۷۴
- ۱-۲. بررسی نسبت ادیان به فطرت ۲۷۵
- ۱-۳. سرانجام اندکاف از فطرت ۲۷۶
- ۱-۴. نظریه سعادت و شقاوت ذاتی و رابطه آن با فطرت ۲۷۶
۲. خدا و فطرت ۲۷۸
- ۲-۱. تاریخ، گواه خداشناسی فطری بشر ۲۷۸
- ۲-۲. فطری بودن بحث از خدا ۲۷۹
- ۲-۳. خداشناسی فطری ۲۸۱
- ۲-۳-۱. خداشناسی فطری بر اساس ادراک احیاج ۲۸۳
- ۲-۳-۲. خداشناسی فطری از طریق نظم جهان ۲۸۴
- ۲-۳-۳. شهود مطلق در ضمن شهود متعین ۲۸۴
- ۲-۳-۴. شناخت فطری خدا از طریق علم به ثبات واقعیت ۲۸۶
- ۲-۴. خداگرایی فطری ۲۸۶
- ۲-۴-۱. گرایش فطری به ماوراءالطبیعه ۲۸۶
- ۲-۴-۲. حب فطری پروردگار ۲۸۷
- ۲-۴-۳. گرایش فطری به تأمین کننده سعادت ۲۸۹
- ۲-۴-۴. سریان اصل فطری خضوع در برابر قوی در عالم وجود ۲۹۰
- ۲-۴-۵. امید فطری به خداوند در شاداید ۲۹۱

۲۹۴	۲-۴-۶. گرایش فطری انسان به خداوند راهی برای اثبات او.....
۲۹۴	۳. فطری بودن دین.....
۲۹۵	۳-۱. فطری بودن مجموعه معارف دین.....
۲۹۵	۳-۱-۱. فطری بودن دین: ابتدای آن بر فطرت.....
۲۹۸	۳-۱-۱-۱. فطرت، مبنایی برای وضع قانون.....
۳۰۰	۳-۱-۱-۲. پاسخ به چند شبهه.....
۳۰۰	۳-۱-۲-۱. ناسازگاری واقعیت مشهود جوامع بشری با فطری بودن دین.....
۳۰۱	۳-۱-۲-۲. بی‌نیازی از فطرت با وجود نبوت.....
۳۰۲	۳-۱-۲-۲. وجه نیاز به نبوت با وجود فطرت.....
۳۰۴	۳-۲. اسلام: تسامح در برابر سنت تکوینی خداوند.....
۳۰۵	۳-۲. فطری بودن احکام دین.....
۳۰۷	۴. نظریه فطرت و اندیشه‌های جامعه‌شناختی علامه.....
۳۰۷	۴-۱. نظریه استخدام و معنای مثبت الطبع انسان.....
۳۰۷	۴-۱-۱. تقریر نظریه.....
۳۱۱	۴-۱-۲. تعارض در سخنان علامه.....
۳۱۴	۴-۱-۳. حل تعارض.....
۳۱۵	۴-۲. اعتباری بودن برخی ادراکات و فطری بودن آن.....
۳۱۷	۴-۳. فطری بودن ولایت.....
۳۱۹	۴-۴. فطرت و آزادی.....
۳۲۱	۴-۵. مخالفت سلطه‌پذیری انسان در برابر هم‌نوع با مقتضای فطرت.....
۳۲۲	۴-۶. فطری بودن دفاع و جهاد.....
۳۲۱	۴-۷. فطرت و عدالت.....
۳۲۵	۴-۸. اقتضای فطرت درباره تکالیف و حقوق اجتماعی افراد.....
۳۲۵	۴-۹. فطری بودن مالکیت.....
۳۲۶	۴-۱۰. فطری بودن بنای آرامگاه و زیارت آن.....
۳۲۷	۵. نظریه فطرت و آرای معرفت‌شناختی.....
۳۲۷	۵-۱. فطرت حقیقت‌جویی و واقع‌گرایی و تبعیت از حق.....
۳۲۸	۵-۱-۱. رجوع تبعیت از عالم به فطرت تبعیت از علم.....
۳۲۹	۵-۱-۲. متابعت از علم، ادراکی اعتباری.....

۳۳۹	۵-۲ رجوع علوم به حس و بطلان نظریه یادآوری.....
۳۳۱	۵-۳ فطری بودن تفکر منطقی از طریق تألیف مقدمات و استنتاج از آن.....
۳۳۲	۵-۴ فطری بودن علم به جهان خارج.....
۳۳۲	۵-۵ دیگر فطریات ادراکی.....
۳۳۳	ع نتیجه.....
۳۳۵	فصل نهم: آرای استاد مطهری رحمته الله علیه
۳۳۶	۱. اهمیت نظریه.....
۳۳۷	۲. رهیافت به نظریه.....
۳۳۷	۳. مفروضات اساسی.....
۳۴۴	۴. اقسام فطریات.....
۳۴۵	۱-۱. فطریات نه اختی.....
۳۴۵	۱-۱-۱. مفهوم شایعی.....
۳۴۷	۱-۲-۱. اثبات فطری تصورات یا تصدیقات یا هر دو؟.....
۳۵۲	۱-۲-۳. استدلال بر و ادراکات فطری.....
۳۵۴	۲-۲. گرایش‌های فطری.....
۳۵۴	۱-۲-۴. تعداد گرایش‌های فطری.....
۳۵۸	۲-۲-۴. اثبات گرایش‌های فطری.....
۳۶۵	۵. راه‌های تشخیص گرایش‌های فطری از سایر از.....
۳۶۶	۱-۵. عمومیت یا اکثریت.....
۳۶۷	۲-۵. نیرودهی و خرمی‌بخشی.....
۳۶۷	۳-۵. هماهنگی با سایر فعالیت‌ها و عدم تعادل روحی در صورت عدل.....
۳۶۸	۴-۵. نبود امکان ریشه‌کنی و منسوخ کردن.....
۳۶۹	۵-۵. نشئت‌گیری از شرافت ذاتی.....
۳۶۹	ع کارکردهای معرفتی نظریه.....
۳۷۰	۱-۶. کارکرد معرفت‌شناختی.....
۳۷۰	۱-۱-۶. بنیاد علوم.....
۳۷۱	۲-۱-۶. مطابقت ذهن و عین.....
۳۷۱	۲-۶. کارکرد وجودشناختی.....
۳۷۱	۱-۲-۶. خداشناسی.....

۳۷۴	۶-۲-۲ انسان‌شناسی.....
۳۷۴	۶-۲-۲-۱ اصالت انسان.....
۳۷۵	۶-۲-۲-۲ الیناسیون.....
۳۷۵	۶-۲-۳ معادشناسی.....
۳۷۶	۶-۳ فلسفه دین.....
۳۷۶	۶-۳-۱ تبیین همزادی و همراهی بشر با دین.....
۳۷۶	۶-۳-۲ منشأ دین.....
۳۷۶	۶-۳-۳ ختم نبوت.....
۳۷۷	۶-۳-۴ تجربه‌گری دعوت اسلام.....
۳۷۷	۶-۴ روان‌شناسی.....
۳۷۷	۶-۴-۱ ختم نبوت و تبیین بر جامعه‌شناسی.....
۳۷۸	۶-۴-۲ فطرت و تشخیص.....
۳۷۸	۶-۴-۳ روان‌شناسی دین، دین‌داری بیرونی و درونی.....
۳۷۸	۶-۵ اخلاق.....
۳۷۹	۶-۶ فلسفه تعلیم و تربیت.....
۳۸۰	۶-۷ جامعه‌شناسی و فرهنگ.....
۳۸۰	۶-۷-۱ وحدت یا اختلاف ماهوی جوامع انسانی.....
۳۸۰	۶-۷-۲ وحدت ماهوی فرهنگ اصیل انسانی.....
۳۸۱	۶-۷-۳ ملاک اصالت هر فرهنگ.....
۳۸۱	۶-۷-۴ اصالت فرد یا جامعه.....
۳۸۲	۶-۸ فلسفه تاریخ.....
۳۸۲	۶-۸-۱ انسان سازنده تاریخ.....
۳۸۲	۶-۸-۲ جهت‌گیری تکامل تاریخ.....
۳۸۳	۷. نتیجه.....
۳۸۵	فصل دهم: سیر تطورات نظریه.....
۳۸۵	۱. درآمد.....
۳۸۶	۲. کردار سیر تطورات تاریخی نظریه.....
۳۹۰	۳. توصیف و تبیین تطورات نظریه.....
۳۹۰	۳-۱. کندی و فارابی.....

۳۹۰	۳-۲. اخوان الصفا
۳۹۲	۳-۳. ابن سینا
۳۹۳	۳-۴. غزالی
۳۹۴	۳-۵. شیخ اشراق
۳۹۵	۳-۶. فخر رازی
۳۹۶	۳-۷. ابن عربی
۳۹۸	۳-۸. ملاصدرا
۳۹۹	۳-۸-۱. مقایسه آرای صدرا و فخر رازی
۴۰۰	۳-۸-۲. خداشناسی فطری از دیدگاه ملاصدرا و نوآوری او
۴۰۲	۳-۹. شاه‌آبادی
۴۰۲	۳-۹. سده آرای شاه‌آبادی و ابن عربی
۴۰۴	۳-۱۰. دیگر نوآوری‌های شاه‌آبادی
۴۰۶	۳-۱۰. امام خمینی
۴۰۸	۳-۱۱. علامه طباطبائی
۴۱۱	۳-۱۲. استاد مطهری
۴۱۷	کتاب‌نامه
۴۳۷	فهرست آیات
۴۴۳	فهرست روایات
۴۴۵	نمایه اعلام
۴۵۱	نمایه موضوعی

پیشگفتار

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی به عنوان نهاد علمی - فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر معظم انقلاب اسلامی، آیت الله العظمی خامنه‌ای (مد ظله العالی) و با تدریس فراوان حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد. این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی و مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیررأسی و ذرائع عمومی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانش‌نامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی توانسته است با به‌یاری مندی از توانمندی علمی اعضای هیئت علمی و محققان و همکاری دیگر نهادهای علمی، مباحث فلسفه دین را توسعه و تعمیق دهد. در همین جهت، این نهاد در سال ۱۳۹۱ مجوز رسمی قطب فلسفه دین را از سوی وزارت علوم، تحقیقات و فناوری برای توسعه، تعمیق، سامان‌دهی و مدیریت این حوزه اخذ کند.

قطب علمی مرکزی است که در آن دانشمندان و محققان برجسته هر رشته با همکاری و در قالب کارگروهی می‌کوشند با تولید دانش و نوآوری، پاسخ‌گوی نیازهای علمی، اجتماعی و فرهنگی این رشته باشند و برای کسب مرجعیت علمی گام بردارند. با توجه به بیانات مهم مقام معظم رهبری درباره تحقق مرجعیت علمی جمهوری اسلامی ایران در جهان در پنجاه سال آینده، قطب‌های علمی کشور برای دستیابی به جایگاه مرجعیت در کشور کوشش مضاعفی می‌کنند.

اهداف عمده این قطب عبارت است از:

۱. نقد فلسفه دین غربی؛

۲. تأسیس و توسعه فلسفه دین اسلامی؛

۳. پاسخ به سؤالات و شبهات درباره مسائل فلسفه دین در عرصه جهانی و داخلی؛

۴. تغذیه فعالیت‌های علمی و جهت‌دهی به آن در حوزه فلسفه دین در

حوزه و دانشگاه در دو ساحت آموزش و پژوهش برای احراز مرجعیت؛

۵. پشتیبانی نظری از مبانی عقلی و برون‌دینی نظام اسلامی و

کاربردی، کردن فلسفه دین اسلامی از این رهگذر؛

۶. کشف مباین مبانی علوم انسانی اسلامی و دفاع از آن و نقد مبانی رقیب؛

۷. ایسای طبع کتبی و کیفی آموزش فلسفه دین اسلامی در دانشکده‌های

مربوط در سراسر کشور؛

۸. سوق دادر حقان جست فلسفه دین به سمت مسئله‌یابی در

زمینه‌های مرتبط با حوزه فلسفه دین و تبیین تأثیر آن بر زندگی فردی و جمعی و

ارائه راه‌حل برای آن؛

۹. بسترسازی مناسب برای تربیت انانیشمندان متممخص و تراز اول در

حوزه مسائل فلسفه دین اسلامی.

کتاب حاضر نتیجه تلاش علمی محققان بلند جناب حجت الاسلام و

المسلمین دکتر محمد غفوری نژاد است. وی عاریه به تحویلات حوزوی،

دارای دکتری فلسفه و حکمت از دانشگاه تهران است و اکنون استادیار دانشگاه

ادیان و مذاهب و عضو گروه شیعه‌شناسی و مدیرگروه تاریخ تشیع آن دانشگاه

است. کتاب پیش‌رو مطالعه‌ای تاریخی و تطبیقی و تحلیلی است که درباره

نظریه فطرت صورت گرفته است و اهدافی چون افزایش آگاهی از مبانی نظری،

ریشه‌های تاریخی، ابعاد، آثار و پیامدهای معرفتی این نظریه در آینده تاریخ

اندیشه اسلامی را پی می‌گیرد؛ همچنین این کتاب نقش آموزه‌های کتاب و

سنت بر فلسفه و عرفان اسلامی را در قالب مطالعه‌ای موردی می‌نمایاند. به

طور مشخص، کشف منشأ ظهور نظریه فطرت در منابع فلسفی و عرفانی،

دستیابی به توصیفی واضح از سیر تطورات نظریه و کشف علل مؤثر بر تطورات مزبور، از اهداف نزدیک این تحقیق، و زمینه‌سازی برای مطالعات تحلیلی نظریه فطرت، هدف دور آن شمرده می‌شود.

این کتاب در ده فصل تنظیم شده است. کندی، فارابی، اخوان‌الصفاء، ابن‌سینا، غزالی، شیخ اشراق، فخر رازی، ابن‌عربی، ملاصدرا، حکیم شاه‌آبادی، علامه طباطبائی، امام خمینی و استاد مطهری اندیشمندانی هستند که جایگاه نظریه فطرت در اندیشه‌های آنان، نوآوری‌های آنان در این حوزه، و کارکردهای نظریه در منظومه فکری هریک از آنان بررسی شده است.

در فصل اول و دوم به ترتیب به مطالعه تطورات تاریخی تفسیر آیه میثاق یا ذر (اعراف: ۱۷۲) و آیه فطرت (روم: ۳۰) پرداخته شده است. هفت فصل بعد به گزارش آرای فلاسفه و علمای مسلمان اختصاص یافته است؛ بدین ترتیب که فصل سوم به آرای کندی، فارابی، اخوان‌الصفاء و ابن‌سینا، فصل چهارم به اندیشه‌های غزالی، شیخ اشراق، فخر رازی و ابن‌عربی، فصل‌های پنجم تا نهم، به ترتیب به نظریات ملاصدرا، حکیم شاه‌آبادی، امام خمینی، علامه طباطبائی و استاد مطهری اختصاص یافته است. ملاک ترتیب فصول، تقدّم و تأخّر تاریخی اندیشمندان مورد مطالعه بوده است. در فصل دهم و یازدهم، مهم‌ترین فصل کتاب است، سیر تطورات نظریه به اجمال توصیف و تبیین شده است. در اینجا لازم می‌دانیم از تلاش‌های علمی و ارزشمند مؤلف محترم تشکر و تقدیر کنیم.

در پایان از همه اعضای شورای علمی قطب علمی فلسفه دین و از یابان محترم، جناب آقای دکتر محمد حمیدرضایی، جناب حجت الاسلام و المسلمین دکتر حمیدرضا شاکرین و جناب حجت الاسلام والمسلمین دکتر مهدی عبداللّهی، و به‌ویژه مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند، قدردانی می‌کنیم و از استادان و صاحب‌نظران خواهشمندیم با ارسال نظرات و پیشنهادهای سازنده خویش ما را یاری کنند.